

Примітки:

1. Самохвасов Д.Я. Проект архивной реформы въ Россіи. — М.: Тов. Типогр. А.И.Мамонтова, 1902.
2. ЦДАВО України, ф. 3689, оп. 1.
3. ЦДАК України, ф. 1235, оп. 1.
4. Самохвасов Д.Я. Архивное дело в Россіи. Кн.2. — М.: Товар. типогр. А.И.Мамонтова, 1902.
5. Благодир О. З мартирології української старовини // Українська старовина. — 1919. — № 1.
6. ДА Київської області, ф. 1187, оп. 1.
7. ІР НБУВ, ф. 33.
8. ЦДАВО України, ф. 3806, оп. 1, спр. 43.
9. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 32.
10. Заявлятя историко-архивного кружка студентов Черниговского ИНО при Губархе (Отчет за 1923-й год). — Чернигов: Губотдел Укрцентрархива при ВУЦИК'е, 1924.
11. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 107.
12. ДА Чернігівської області, ф. Р-647, оп. 2, спр. 72.
13. ДА Чернігівської області, ф. Р-651, оп. 5, спр. 8.
14. ІР НБУВ, ф. 1, спр. 45326.
15. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 116.
16. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 216.
17. ДА Чернігівської області, ф. Р-651, оп. 5, спр. 4.
18. ДА Чернігівської області, ф. Р-651, оп. 5, спр. 5.
19. Маяковский И.Л., Николаев А.С. Предисловие // Архивные курсы: Лекции, читанные в 1918 г. — Петроград: 2-я Государственная типография, 1918.
20. ЦДАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 1057; ІР НБУВ, ф. 29, спр. 181.
21. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 132.
22. Полонська-Василенко Н. Перший Всеукраїнський з'їзд архівних робітників // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 1(10).
23. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 680.
24. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 156.
25. Всеукраїнські короткотермінові курси (вересень-жовтень 1926 р.) // Архівна справа. — 1927. — № 2-3.
26. *Vigilans*. Архівні курси у Харкові // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3(12).
27. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1043.
28. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1044.
29. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1041.
30. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1040.
31. Професор С.В. Рождественський мав познайомити слухачів з історією Міністерства народної освіти, Ю.Г. Оксман — з історією цензури, М.П. Черепнін — з історією Відомств імператриці Марії Див.: Исторический архив, издаваемый Главным управлением архивным делом. — Петроград, 1919. — Кн.1.
32. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 256.
33. ДА Подільської області, ф. р-1503, оп. 1, спр. 150.
34. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 254.
35. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 420.
36. Романовський В.О. «Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах». — Харків: ЦАУ, 1927.

Світлана Кононенко

ІСТОРІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ ЧЕРКАЩИНИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ

Історія розвитку архівної справи на Черкащині відображає етапи архівного будівництва на Україні. Постановою (березень 1919 р.) Черкаського повітового Комісаріату народної освіти наголошувалося: «всі приватні, громадські і урядові архіви переходять під безпосередній контроль Комісаріату», без його відому «купівля-продаж документів і їх довільна передача не дозволяється» [1, спр. 2, арк. 12]. З 1 квітня 1919 р. при позашкільному підвідділі Черкаського повітового відділу народної освіти для виявлення, реставрації та охорони архівних документів та архівів було засновано бібліотечно-музейно-архівну секцію на чолі з інструктором Чернушевичем [1, спр. 2, арк. 12].

Одночасно товариством «Просвіта» відкрито Народний будинок культури, до складу якого увійшли Народний музей ім. Т.Г. Шевченка, Центральний народний архів і Центральна народна бібліотека [1, спр. 2, арк. 7]. Розміщався Будинок культури на вулиці Парадній, 21, у приміщенні колишнього духовного училища. Для архіву було відведено флігель — приміщення колишньої лікарні училища [1, спр. 2, арк. 7]. Постановою колегії Черкаського повітового відділу народної освіти від 15 квітня 1919 р. на посаду завідувача архівом був призначений Леонтій Іванович Шербина [1, спр. 2, арк. 18].

Перед архівом постало завдання концентрації архівних документів ліквідованих установ царсь-

кого уряду. Першими в архів надійшли документи Черкаської міської управи за 1800-1910 рр., інспектора народних училищ третього району Київської губернії за 1900-1917 рр., повітового Комісара Тимчасового уряду за 1917 р., повітового старости за 1918 р. та інших ліквідованих фінансових, земських, поліцейських та судових установ.

Місцевий історик Бочковський, якому вдалося врятувати від знищення і зосередити в своєму приватному архіві документи полків Царської армії, що розформувалися у Черкасах, полкових церков, монастирів, приватних осіб, передав цей масив на державне зберігання.

Після закінчення концентрації архівів ліквідованих установ, як вказувалося у доповідній записці архіву повітвиконкому, «... передбачається перегляд їх особливою колегією для розв'язання питань подальшого зберігання, якому підлягатимуть тільки ті, які мають історичну, побутову та соціально-економічну цінність» [1, спр. 7, арк. 8].

Про піклування за збереження архівних документів на Черкащині свідчить й протокол засідання Канівського повітвиконкому від 1 липня 1919 р., де було вирішено «створити комісію для перегляду всього архіву Ходорівського волосного правління з 1861 р. по 1907 р. з метою виборки всіх цінних в історичному відношенні документів» [2].

Піклування про збереженість документів з історії краю засвідчує поступове створення на Чер-

кащині мережі архівних секцій або комісій та державних архівосховищ. Так, у травні 1921 р. на засіданні президії Золотопільського повітвиконкому прийнято рішення про створення постійної архівної комісії повіту для здійснення обліку та збереження документів [3].

Значні зміни в архівному будівництві сталися із створенням у квітні 1924 р. окружних архівів в Умані, Корсуні, а з жовтня — у Черкасах. Директором Черкаського окрархіву було призначено Узембло. Крім посади директора, штатним розписом архіву передбачалися посади інспектора і архіваріуса. Окружні архіви здійснювали реєстрацію архівних фондів установ та комплектування ними державного архівного фонду. Так у Корсунському окрархіві у 1924 р. налічувалося 40 фондів, а у Черкаському, крім архівних документів, зберігались і друковані матеріали.

З метою забезпечення збереженості документів, кваліфікованого їх відбору окрархіві проводили інспектування архівів діючих установ. Для поліпшення цієї роботи Уманський окрвиконком 11 листопада 1925 р. прийняв обов'язкову постанову «Про охорону архівних матеріалів» [4], котра не тільки визначала завдання та терміни їх виконання державними, кооперативними, громадськими установами та підприємствами округу, а й окреслювала організаційно-методичні заходи, проведення яких забезпечувало виконання урядових постанов про охорону архівів. Аналогічні постанови були прийняті й іншими окрвиконками. Організації зобов'язувалися подавати відомості про наявність документів у лінійних метрах при їх збереженні на стелажах, а коли вони не розібрані і не укладені на стелажі, — в кілограмах. Були розроблені інструкції і роз'яснення щодо впорядкування документів, їх передавання до архівів установ та окружних архівів.

До 1926 р. в Уманському та Черкаському окрархівах налічувалося 224 архівних фонди, а у 1927 р. тільки у Шевченківському (Черкаському) — 327. Цього ж року архів організував першу виставку архівних документів, присвячену подіям 1917 р. Як зазначалося в журналі «Архівна справа», ця виставка мала виключно популяризаційне значення.

У зв'язку з ліквідацією округів у вересні 1930 р. на базі окружних архівів були створені місцеві архівні управління при міських Радах. Вони керували архівною справою як у містах, так і у районах колишніх округів. На Черкащині було створено Уманський та Черкаський місцеві архіви, а 1932 р. на їхній базі — історичні. В районах створювалась низова мережа архівних установ — районні та міські архіви з перемінним складом документів. Таких архівів (у межах сучасної області) було 30.

Комплектування державних архівів у ці роки проходило, в основному, за рахунок архівних документів ліквідованих установ. Систематичне поповнення архівного фонду уможливило створення багатой документарної бази з історії краю. На 1 січня 1939 р. у Черкаському історичному архіві

зберігався 2351 фонд, 235471 справа, а в Уманському — 1965 фондів, 177761 справа. У 1941 р. Черкаський та Уманський державні історичні архіви стали філіалами Київського облдержархіву. На початок 1940-х років у Черкаському філіалі зберігалось 289189 справ за 1795-1936 рр.

За роки німецько-фашистської окупації загинуло 1626 фондів, 277714 справ, що зберігались у Черкаському архіві, і повністю знищені документи Уманського. Всього на Черкащині загинуло майже 600 тис. справ за 1756-1936 рр., увесь науково-довідковий апарат, а також 3200 книг науково-довідкової бібліотеки, серед яких було багато раритетів [5, спр. 4, арк. 1-2].

Черкаський філіал поновив свою діяльність 22 грудня 1943 р. [5, спр. 1, арк. 1] (місто визволено 14 грудня) зі штатною чисельністю дев'ять чоловік. На збереженні було лише 446 фондів, 11475 справ. З перших днів під керівництвом та при безпосередній участі директора філіалу Г.М. Якименка архівісти почали виявлення та збір документів установ і організацій німецько-фашистських окупаційних властей та документів з історії Великої Вітчизняної війни. До цієї роботи були залучені райміськархіві, громадські міст і сіл, створювались спеціальні комісії. Протягом 1944 р. районні архіви та Черкаський філіал передали до Київського облдержархіву 7636 справ та 475 кг документів у стані розсипу. Цього ж року Черкаський філіал спільно з краєзнавчим музеєм організував виставку документів, присвячену річниці звільнення Черкас від німецько-фашистських окупантів.

У другій половині 40-х рр. — першій половині 50-х рр. працівники архіву здійснювали науково-технічне опрацювання документів, які вдалося зібрати після звільнення міста, комплектуванням документами ліквідованих установ, створювали умови для їх зберігання, обслуговували дослідників, які працювали у читальному залі архіву, виконували запити соціально-правового характеру. До 1953 р. Черкаський філіал прийняв на зберігання за 10 років лише 5 тис. справ. Станом на 01.01.54 в архіві налічувалося 909 фондів, 36384 справи, що розміщувались в архівосховищі, площа якого становила 307 кв.м, а протяжність стелажного обладнання — 410 погонних метрів.

У січні 1954 р. із створенням області Черкаський філіал було реорганізовано в обласний державний архів, який розпочав роботу 18 травня зі штатом 16 осіб. Для здійснення організаційно-методичного керівництва та контролю за роботою держархівів області було створено архівний відділ. Мережа низових державних архівів з перемінним складом документів складалась з 2 міських та 28 районних архівів, в яких зберігалось 285947 справ. Частина райміськархівів була забезпечена приміщеннями, які відповідали умовам тривалого зберігання документів, частина, в тому числі і облархів, розташовувалась у погано пристосованих приміщеннях, а п'ять райархівів зовсім не

мали архівосховищ. У 1966 р. згідно з постановою Ради Міністрів у Черкасах було розпочато будівництво приміщення облдержархіву на 1 млн. 200 тис. справ, котре здали в експлуатацію вже наприкінці 1969 р. За 1966-1970 рр. було значно поліпшено умови зберігання документів і в архівосховищах райміськархівів. Замінені приміщення 13 архівів, проведено капітальний ремонт трьох архівосховищ.

В новому приміщенні облдержархів розпочав активну комплектуватись. 1970 р. від установ було прийнято 455 тис. справ (за 12 років), від райміськархівів — 300 тис., понад 20 тис. справ надійшло від держархівів Київської, Полтавської та Вінницької областей. В цей же час створено і зональну лабораторію мікрофільмування документів.

1988 р. було ліквідовано архівний відділ з переданням його функцій держархіву області, а 1991 р. до нього приєднано колишній партійний архів. На 01.01.98 в архівосховищах держархіву області площею 3807 кв.м зберігається 7444 фонди, 1040991 справа на паперовій основі, 5342 одиниці зберігання науково-технічної документації, 101 — кіно-, 13269 — фото-, 258 — фондоментів, створено страховий фонд на 17169 одиниць

зберігання. У шести міських та 20 районних архівах, загальна площа архівосховищ яких складає 1063 кв.м, налічується 2164 фонди, 224107 справ. Сотні тисяч документів, які зберігаються у державних архівах області, містять в собі різнопланову ретроспективну інформацію з історії краю XVIII-XX століть.

У зв'язку з глибокими змінами в житті нашої України, як у сфері матеріальній, так і в духовній, необхідно створити умови для зберігання національного документального багатства і його використання. Прийнятий 24 грудня 1993 р. Закон «Про Національний архівний фонд і архівні установи», забезпечує вирішення цих завдань.

Примітки:

1. Державний архів Черкаської області, ф. Р-150, оп. 1.
2. Державний архів Черкаської області, ф. Р-104, оп. 1, спр. 3, арк. 31.
3. Державний архів Черкаської області, ф. Р-546, оп. 1, спр. 113, арк. 42, 44.
4. Державний архів Черкаської області, ф. -2125, оп. 1, спр. 3, арк. 154.
5. Державний архів Черкаської області, ф. Р-2407, оп. 1.

Захарій Сендик

УНІКАЛЬНИЙ ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС З ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМ), створений у відповідності з постановою Ради Міністрів УРСР від 4 травня 1966 р. № 357, розпочав практичне функціонування з 1 серпня 1967 р. [ЦДАМЛМ України, ф. 673, оп. 1, спр. 3, арк. 1-2].

Поеднання в одній установі 3-х різнорідних організацій — архів, музей і бібліотека заклало підвалини для майбутнього створення незвичної джерельної бази з історії української літератури і мистецтва. Якщо до цього додати, що така установа була єдиною в Україні, то стає зрозумілим, яким відповідальним було це завдання. З іншого боку, ця складність незрівнянно збільшувалася, адже кожна з них працює за окремими, тільки їй притаманними правилами.

Становлення архіву-музею як державної спеціалізованої установи в своєму розвитку пройшло дві фази: а) архів культури (за аналогією з союзним ЦДАЛМ СРСР) з 4 травня 1966 р. — до 18 травня 1983 р.; б) архів літератури і мистецтва з 18 травня 1983 р. й до сьогодні. Формування його джерельної бази також мало відповідно три чітко окреслених етапи:

1) 4 травня 1966 р. — до 18 серпня 1973 р. — початковий період становлення архіву-музею як республіканського архіву культури, що комплектується документами республіканських установ та

прирівнених до них за значенням установ і організацій культури з усієї території України, а також діячів культури;

2) 18 серпня 1973 р. — до 18 травня 1983 р. — період комплектування джерельної бази архіву-музею як спеціалізованого архіву культури лише з території м. Києва і Київської області та діячів культури з території республіки;

3) 18 травня 1983 р. й донині — період формування джерельної бази архіву-музею як центрального архіву літератури і мистецтва України з території м. Києва і Київської області та окремих найвидатніших діячів літератури і мистецтва з території України.

Розглянемо кожний з них окрема.

Уже 24 травня 1966 р. Архівне управління при Раді Міністрів УРСР запропонувало архівним відділам облвиконкомів надіслати «список установ творчого характеру, від яких повинні надходити документальні матеріали на державне зберігання. До таких установ відносяться театри, ансамблі, самодіяльні колективи (що виросли в ансамблі), видавництва літератури і мистецтва, редакції художніх журналів, літератури і художні об'єднання, спілки, товариства і т.д. Багато також виявити і взяти на облік приватних осіб, що являються власниками цінних в літературному

* Далі в тексті послання на ф. 673, оп. 1